

А.Г. Розказов,
магістр державного управління, аспірант кафедри
державного управління та менеджменту ХарРІ НАДУ

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИМІРЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ

Розглянуто сучасні підходи до вимірювання соціального капіталу в різних країнах світу. Запропоновано впровадження системи показників соціального капіталу, що дозволяють оцінити рівень його розвитку в Україні.

Ключові слова: соціальний капітал, індикатори соціального капіталу.

Необхідність проведення досліджень рівня розвитку та використання ресурсів, якими володіє Україна, з метою сприяння ефективному їх використанню є умовою розробки ефективної державної політики та її подальшого впровадження. Віднесення в останні часи соціального капіталу до переліку ресурсів, якими володіє суспільство і країна в цілому, висуває нагальну потребу щодо його вимірювання. Проблема набуває ще більшої гостроти, коли йдеться про демократизацію суспільних відносин, формування демократичних інститутів країни, вирішення гострих питань соціального характеру.

Концепція соціального капіталу в науці достатньо нова, вона набула поширення в наукових колах після 1993 р., коли цей феномен почав різносторонньо досліджуватися.

Вивченню соціального капіталу присвятили свої праці зарубіжні вчені П. Бурдье, М. Вулкок, Дж. Коулман, А. Портес, Р. Патнам, Ф. Сабатіні, Ф. Фукуяма та ін. Дослідженню цього ресурсу в Україні також приділено значну увагу. Розгляду соціального капіталу присвятили свої праці Е. Гугнін, А. Колодій, Ю. Привалов, О. Рогожин, Ю. Саєнко, В. Степаненко, В. Чепак та ін. Проблемами його вимірювання займалися А. Бова, О. Демків, М. Лесечко, А. Чемерис. Однак цей напрямок досліджень залишається одним із найважливіших серед наукових пошуків.

Завданням даної роботи є дослідження основних підходів щодо вимірювання соціального капіталу та визначення основних його показників,

які в умовах розвитку вітчизняної системи державного управління стали б корисними при формуванні та здійсненні сучасної державної політики і мали б вплив на ефективний розвиток суспільно-політичних відносин в Україні. Визначення системи показників, що доцільно сьогодні використовувати для оцінки соціального капіталу в Україні, складає основну мету цього дослідження.

Одним із перших, хто присвятив свої праці вимірюванню обсягу соціального капіталу, був Р. Патнам. У своїй роботі «Творення Демократії», яка була опублікована в 1993 р., вивчаючи соціальний капітал і ефективність роботи урядових установ в Італії, Р. Патнам використовував індекс «громадянської спільноти» як показник розвитку соціального капіталу, що базується на чотирьох індикаторах, а саме: густота клубів і асоціацій у кожному регіоні; відсоток населення, що регулярно читає газети (використовувався як показник інтересу до суспільних справ); відсоток населення, що бере участь у референдумах; відсоток населення, що голосує за партійним списком [3, с.121].

Французький економіст П. Бурдьє підходить до визначення рівня соціального капіталу з точки зору його компонентів. Він визначив соціальний капітал як сукупність реальних або потенційних ресурсів, пов'язаних із володінням стійкою мережею більш-менш інституціоналізованих відносин взаємного знайомства і визнання – іншими словами, з членством у групі. Таким чином, за П. Бурдьє, об'єм соціального капіталу, який має у своєму розпорядженні даний агент, залежить від розміру мережі зв'язків, які він може ефективно мобілізувати, і від обсягу капіталу (економічного, культурного або символічного), яким, у свою чергу, володіє кожен із тих, хто з ним пов'язаний [1, с. 66].

Емпіричні дослідження соціального капіталу, що проводились іншими науковцями різних країн світу, використовували широкий діапазон змінних показників величини або індикаторів соціального капіталу. Деякі дослідження ґрунтувалися на вивченні єдиної та незалежної змінної, інші

розглядали множинні показники соціального капіталу. Відмінності у виборі показників дослідження соціального капіталу відображали достовірність даних, мету дослідження, специфічну методику, за допомогою якої розкривалася сутність концепції соціального капіталу, його якісних показників. Застосовані показники використовували: дослідження громадської думки про різні види довіри, членство в торгівельних об'єднаннях, клубах або релігійних організаціях, щільність розповсюдження кредитних кооперативів (у країнах, що розвиваються), особливості громадського і сімейного життя, зокрема відносини між дітьми і батьками, сумісне мешкання дітей із їх літніми батьками, постійність місця проживання, активність виборців, коло читачів і відвідування релігійних шкіл [4, с. 25-26].

Науковими пошуками щодо визначення рівня соціального капіталу займалися також й окремі організації. Методики, запропоновані Центром вивчення громадської політики університету Стречклайд (Глазго, Шотландія) та Австралійським інститутом вивчення сім'ї (Мельбурн, Австралія), склали основу наукових досліджень А. Бови щодо вимірювання соціального капіталу в Україні. На основі моніторингових опитувань, здійснених Інститутом соціології НАН України А. Бовою було розраховано соціальний капітал країни на основі інтегральних індикаторів таких, як участь населення у громадських організаціях та довіри до соціальних інститутів та суб'єктів [2]. Подібне дослідження відобразило рівень розвитку цього ресурсу суспільства в Україні лише на загальнодержавному рівні. Але питання вимірювання рівня соціального капіталу регіонів, громад, інших соціальних груп населення залишається сьогодні відкритим. Розширення кількості показників цього ресурсу допоможе більш якісно оцінити потенціал суспільства.

Інший підхід до вимірювання соціального капіталу було визначено Національним бюро статистики Великої Британії. Дана установа взяла на себе координацію всіх дій британських відомств, які досліджували феномен

соціального капіталу, також була створена робоча група, яка наглядала за ходом робіт в цій галузі. Метою названої групи стало гарантування більш узгодженого підходу серед британських установ до вимірювання соціального капіталу. Спеціальним завданням цієї групи також було вироблення узгодженого робочого визначення терміна «соціальний капітал» серед британських відомств, структури проведення необхідних вимірювань та проведення сумісних перевірок за виробленим визначенням та структурою досліджень [9, с. 1]. Результатом роботи цієї групи стало створення матриці вимірювання соціального капіталу на основі прийнятого визначення цього терміна за Організацією економічної співпраці та розвитку (ОЕСР), як мереж разом із нормами сумісної участі, цінностями та порозумінням, які полегшують взаємодію в межах групи та між ними [6, с. 16].

Матриця вимірювання соціального капіталу у Великобританії включає в себе такі групи показників за напрямками досліджень [9, с. 5]:

– суспільна діяльність: кількість членів у громадських організаціях за інтересами та дозвіллям; частота й інтенсивність відвідувань громадських організацій; кількість членів у волонтерських організаціях; частота і інтенсивність відвідувань волонтерських громадських організацій; релігійна активність;

– суспільні зв'язки і взаємодія: частота зустрічей і спілкувань із родичами, друзями або сусідам; частота й інтенсивність спілкування у віртуальних суспільних мережах (телефон, Інтернет); кількість близьких друзів або родичів тих, що живуть поблизу і хто може сподіватися на отримання допомоги від оточення; кількість близьких друзів і родичів, які можуть надати допомогу; задоволення життям, оточенням;

– довіра і соціальні норми: рівень довіри до людей свого кола спілкування; довіра до людей з навколишнього середовища; рівень взаємодії; сприйняття загальноприйнятих цінностей;

– громадська активність: рівень довіри до установ різного рівня; сприйняття можливості впливати на події; рівень обізнаності про місцеві або

державні справи; контакти з державними чиновниками, їх частота; частота участі в ініціативних групах; відношення до голосування;

– загальноприйняті норми і цінності: відношення до поглядів, традицій території мешкання; задоволення місцем проживання та розвитком її інфраструктури; задоволеність життям на даній території; рівень стурбованості за власну безпеку тощо.

Цікавим є досвід вирішення проблеми вимірювання соціального капіталу в Канаді, але він має свої особливості. Їх суть виклали С.-А. Брайн та Д. Норіс на Міжнародній конференції щодо вимірювання соціального капіталу, яка відбулася 25 – 27 вересня 2002 р. у Лондоні [5]. На відміну від Англії, Канада не прийняла визначення соціального капіталу запропонованого у 2001 р. Організацією економічного співробітництва і розвитку. Проте вимірювання соціального капіталу в цій країні проводиться згідно з методикою, запропонованою Національним офісом статистики Великобританії та адаптованою до потреб Канади. Даною методикою передбачено статистичні дослідження з п'яти напрямків: дослідження соціальної активності (взаємодії) населення, норм громадянської відповідальності і зобов'язань; вивчення рівня ефективності соціальної взаємодії; аналіз сприйняття навколишнього співтовариства; дослідження соціальних мереж, громадської підтримки, громадської взаємодії; вивчення рівня довіри, співпраці, громадської згуртованості [5, с. 4].

Дослідження, що проводяться в Канаді з метою вивчення соціального капіталу, здійснюються на основі різних статистичних опитувань з 1996 р. і включають широке коло індикаторів, що дозволяють розкрити якісні та кількісні характеристики соціального капіталу.

У цих дослідженнях, спрямованих на вивчення соціальної активності населення, норм громадянської відповідальності та зобов'язань, розглядали участь у волонтерських організаціях, членство вугромадських організаціях, відвідування клубів за інтересами та членство в політичних партіях. Вони відображають схильність респондентів належати до певного співтовариства,

соціальної групи. При цьому розглядаються питання однорідності групи, її етнічні, культурні, мовні, релігійні особливості, а так само ступінь розвитку соціального капіталу залежно від характеристик даної соціальної групи [5, с. 11].

Вивчення рівня ефективності соціальної взаємодії дозволяє виявляти зв'язки певного індивідуума з іншими членами співтовариства, проаналізувати ступінь залежності від них, а також задоволеність певного індивідуума своїм оточенням на рівні існуючих зв'язків у суспільстві – соціальних мереж.

Вивчення сприйняття співтовариства дозволяє розкривати задоволеність індивідуума послугами, що надаються йому, їх доступністю, впливом на рівень життя, здоров'я, задоволеність рівнем безпеки. Особливістю даного дослідження є вивчення задоволеності умовами життя респондента залежно від рівня злочинності, що існує в районі його мешкання, рівня екологічного забруднення, шуму тощо [5, с. 4 – 12].

Інша практика вимірювання соціального капіталу проводиться в ЄС і здійснюється на декількох рівнях. Дослідження 2004 р. у країнах Європи показує, що для визначення потенціалу цього ресурсу на різних рівнях використовують неоднакові показники: на національному макrorівні – задоволеність рівнем демократії в країні; на регіональному, місцевому – мезорівні – використовуються показники, що характеризують взаємовідносини з сусідами, родичами, рівень довіри до різних інституцій, задоволеність якістю питної води, чистотою повітря, діяльністю місцевих служб (місцевий транспорт, освіта, медичне обслуговування, комунальні служби, дошкільні заклади); на індивідуальному – мікрорівні – для визначення рівня соціального капіталу використовуються індикатори, що характеризують: фінансове забезпечення людини, задоволеність місцем роботи, мешкання, власним здоров'ям, безпекою, а також взаємодію з колегами по роботі, задоволеність громадським та власним життям людини [8].

Для визначення рівня розвитку соціального капіталу в Україні скористаємось підходом, запропонованим Організацією економічної співпраці та розвитку. Для цього візьмемо показники соціального капіталу, згруповані за трьома напрямками: формальні мережі, неформальні мережі та довіра. Розглянувши матрицю показників соціального капіталу, що використовується у Великобританії, після перегрупування її показників за наведеними трьома напрямками, запропонуємо власну матрицю, на основі якої можливо вимірювати соціальний капітал в Україні. У загальному вигляді ці показники будуть відображати загальний соціальний капітал країни.

Матриця вимірювання соціального капіталу в Україні буде об'єднувати індикатори цього ресурсу за такими групами:

- громадська діяльність та рівень активності: кількість членів у громадських організаціях за інтересами та дозвіллям; частота й інтенсивність відвідувань громадських організацій; кількість членів у волонтерських організаціях; частота й інтенсивність відвідувань волонтерських громадських організацій; ставлення до голосування; сприйняття можливості впливати на події; рівень обізнаності про місцеві або державні справи; контакти з державними чиновниками, їх частота; частота участі в ініціативних групах; релігійна активність;

- соціальні мережі, зв'язки та взаємодія: частота зустрічей і спілкувань із родичами, друзями або сусідам; частота й інтенсивність спілкування у віртуальних суспільних мережах (телефон, Інтернет); кількість близьких друзів або родичів тих, що живуть поблизу і хто може сподіватися на отримання допомоги від респондента; кількість близьких друзів і родичів, які можуть надати допомогу респондента; рівень взаємодії;

- довіра, загальноприйняті норми і цінності: рівень довіри до людей свого кола спілкування; довіра до людей з навколишнього оточення; рівень довіри до установ різного рівня; сприйняття загальноприйнятих цінностей; відношення до поглядів, традицій території мешкання; задоволення місцем

проживання, розвитком його інфраструктури, життям, власною роботою, оточенням; рівень стурбованості за власну безпеку, побоювання злочинності.

Використавши результати національного моніторингового опитування, що проводились Інститутом соціології НАН України у 1992 – 2006 рр. під керівництвом Н. Паніної [3] на основі запропонованої матриці, можна отримати певну інформацію з динаміки розвитку соціального капіталу в Україні на загальнодержавному рівні. Подібний підхід також можна використовувати для оцінки цього ресурсу певних територій та окремих міст країни.

Одним із важливих питань найбільш ефективного використання запропонованої системи показників є отримання якісних даних – показників-індикаторів соціального капіталу. Подібні потреби вимагають створення на основі Інтернет технологій загальнодержавного інформаційного банку даних, доступного для використання держслужбовцями, науковцями та іншими зацікавленими особами. Наповнення цього банку даними також потребує розробки механізму проведення системних державних соціологічних досліджень стосовно соціального капіталу на всіх рівнях діяльності суспільства.

Список використаних джерел

1. *Бурдые П.* Формы капитала // Экономическая социология. – 2002. – № 5. – Т. 3. – С. 60 – 74.
2. *Бова А.* Соціальний капітал в Україні: досвід емпіричного дослідження // Економічний часопис – XXI. – 2003, № 5. – С. 46 – 50.
3. *Паніна Н.* Українське суспільство 1992-2006: соціологічний моніторинг. – К. : Ін-т соціол. НАН України, 2006. – 94 с.
4. *Патнем Р., Леонарді Р., Ханетті Р.Й.* Творення демократії: Традиції громадської активності в сучасній Італії / пер. з англ. В. Ющенко. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. – 302 с.
5. *Bryant C.-A., Norris D.* Measurement of Social Capital: the Canadian Experience // Prepared as a country report for the OECD – UK ONS International Conference on Social Capital Measurement. – London, 2002. – 16 p.
6. *Durlauf S.N.* On The Empirics of Social Capital / Wisconsin., Department of Economics University of Wisconsin, 2002. – 32 p.
7. *Social Capital: Reviewing the Concept and its Policy Implications / Productivity Commission Research Paper.* – Canberra.: AusInfo, 2003. – 89 p.
8. *Social capital // Special Eurobarometer.* – 2005. – № 223. – 111 p.

9. *Harper R.* The measurement of Social Capital in the United Kingdom // Paper prepared for the Conference on SC Measurement (26-27 September 2002 y.). – London : Organisation for Economic Co-operation and Development - Office for National Statistics, 2002. – 9 p.

***Rozskazov A.G.* The modern approaches of measuring of the social capital.**

The article considered the main approaches of measuring of social capital the different countries of the world. It is offered the input of the system of indexes of social capital that allow estimating the level of it development in Ukraine.

Key words: social capital, indexes of social capital.

***Рассказов А.Г.* Современные подходы к измерению социального капитала.**

Рассмотрены современные подходы к измерению социального капитала в разных странах мира. Предложены введение системы индикаторов социального капитала, которые позволяют оценить уровень его развития в Украине.

Ключевые слова: социальный капитал, индикаторы социального капитала.